

4.3. Ρομά και το Δικαίωμα στην Εκπαίδευση

Ιωάννης Π. Τζιβάρας*

1. Εισαγωγή

Οι Ρομά αποτελούν μία εκ των πολυπληθέστερων μειονοτήτων στον ευρωπαϊκό χώρο, βάσει και των δεδομένων που προκύπτουν από την ενωσιακή διεύρυνση, μειονότητα η οποία απαριθμεί, πλέον, περί τα 10 εκατομμύρια μέλη¹. Ως προστατευόμενη, πολιτισμικά, διακρατική μειονότητα, αλλά, ίσως, και η περισσότερο αποκλεισμένη μειονότητα σε επίπεδο ΕΕ, ιδίως λόγω της γενικότερης φιλοσοφίας, των παραδόσεων, της γλώσσας, της κοινωνικής και γεωγραφικής της κινητικότητας, όπως και του γενικότερου τρόπου ζωής των μελών της², έρχεται αντιμέτωπη με σημαντικά προβλήματα, τα οποία υφίστανται λόγω του υψηλού ποσοστού περιθωριοποίησής της³.

Στο πλαίσιο του ευρύτερου κοινωνικού αποκλεισμού των Ρομά, τα μέλη τους έρχονται αντιμέτωπα με διακρίσεις και κατάφωρες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους και, μεταξύ αυτών, το ιδιαίζον ζήτημα της ανισότητας στην εκπαίδευση⁴. Ειδικότερα, βάση αυτού, υφίσταται αποστέρηση του δικαιώματος της ισότητας και στο επίπεδο της εκπαίδευσης, ταυτόχρονα με την αναποτελεσματική λειτουργία της προστασίας των ατομικών και κοινωνικών τους δικαιωμάτων, ως στελεχών που αποτελούν μέρος του ελάχιστου πυρήνα προστασίας των δικαιωμάτων των μειονοτήτων⁵.

---

* Διδάκτωρ, Τμήμα Νομικής, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

1. Yildiz, C. and De Genova, N. "UN/Free Mobility: Roma Migrants in the European Union", *Social Identities* 24(4) (2018) p. 425-441.

2. Τσαούσης, Δ. Γ. «Κοινωνική Δημογραφία» (Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 2002) σ. 115-116.

3. Okely, J. "The Traveler: Gypsies" (Cambridge: Cambridge University Press, 1983) p. 122-186, Μουχελή, Α. «Τσιγγάνοι και κοινωνικός αποκλεισμός», στο Καραντινός, Δ., Μαράτου-Αλιμπράντη, Λ. και Φρονίμου, Ε. (επιμ.), «Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα» (Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1999) σ. 491-525.

4. Gynther, P. "Beyond Systemic Discrimination: Educational Rights, Skills Acquisition and the Case of Roma" The Erik Castren Institute of International Law and Human Rights. (Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2007) p. 227-266.

5. Levinson, P. M. "Integration of Gypsy Roma Children in Schools: Trojan or Pantomime Horse?", στο Miskovic, M. (ed), "Roma Education in Europe: Practices, Policies and Politics" (London, New York: Routledge, 2013) p. 100-110.

Παρεπόμενα, το γεγονός αυτό παρεμποδίζει τόσο την ορθολογική και, κατά κόρον, ανθρωποκεντρική λειτουργία του κοινωνικού κράτους δικαίου όσο και, ειδικώς, την αγαστή συνύπαρξη της συγκεκριμένης μειονότητας με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Τα παραπάνω, έχουν ως απόρροια, την ύπαρξη ιδιαίτερα έντονων τριβών εντός του κοινωνικού συνόλου και την ταυτόχρονη έκθεση, σε οικουμενικό επίπεδο, κρατών τα οποία αγνοούν, ή παραμελούν διά παραλείψεως τις υποχρεώσεις τους απέναντι στις μειονοτικές ομάδες εν γένει⁶.

Η μειονότητα των Ρομά στερείται εις ολόκληρο σχεδόν, το θεμελιώδες δικαίωμα της εκπαίδευσης, σε σημείο όπου το μεγαλύτερο ποσοστό της να διέπεται από υψηλό ποσοστό αναλφαβητισμού⁷. Είναι σημαντικό να τονιστεί πως, ενώ σε επίπεδο ΕΕ τα κονδύλια τα οποία δαπανώνται για το ζήτημα της εκπαίδευσης είναι, εν γένει, υψηλά, εντούτοις, το 80% περίπου των ενηλίκων Ρομά είναι αναλφάβητο, ενώ περισσότερο από το 50% των ανηλίκων Ρομά δεν συμμετάσχει καθόλου σε μαθησιακές δομές και εκπαιδευτικές διαδικασίες.

Η κοινωνική απόρριψη, ο κοινωνικός αποκλεισμός και γενικότερα, οι κάθε μορφής εκδηλώσεις θεσμικού και κοινωνικού ρατσισμού και μισαλλοδοξίας απέναντι στους Ρομά, οδηγούν, αδιαμφισβήτητα, σε ένα διττό αποτέλεσμα. Το συγκεκριμένο αφορά, αφενός την αποχή του μεγαλύτερου ποσοστού των Ρομά από τις εκπαιδευτικές δομές και αφετέρου το «διωγμό» τους από τις σχολικές αίθουσες λόγω, κυρίως, των έντονων ρατσιστικών εκδηλώσεων από την πλευρά των μαθητών και των γονέων μη Ρομά⁸.

Θεωρητικά, το δικαίωμα στην εκπαίδευση αποτελεί, αναντίρρητα, δικαίωμα εντασσόμενο στην ομάδα των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών αγαθών ως ένα ισχυρό μέσο ενδυνάμωσης για την περαιτέρω, ομαλότερη, ένταξη των ατόμων στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο⁹. Η εκπαίδευση, με την οργανωμένη και προγραμματισμένη μορφή της, επιτελώντας τη σύνθετη κοινωνική λειτουργία της παιδείας, αποτελεί, ιδίως, τον απαραίτητο συνδυαστικό κρίκο για την απόλαυση άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών¹⁰. Η εκπαίδευση, περαιτέρω, συνίσταται στην ελευθερία των ιδεών, της γνώσης αλλά και της

6. Schiff, C. "Introduction: Understanding the Salience of Ethnicity in the Educational Experiences of Minority Adolescents across Europe", στο Szalai, J. and Schiff, C. (eds), "Migrant, Roma and Post-Colonial Youth in Education across Europe: Being Visibly Different" (London, New York, Shanghai: Palgrave Macmillan, 2014) p. 1-13.

7. Ντούσας, Δ. «Rom και φυλετικές διακρίσεις στην ιστορία, την κοινωνία, την κουλτούρα, την εκπαίδευση και τα ανθρώπινα δικαιώματα» Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης (Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 1997) σ. 119.

8. Διβάνη, Λ. «Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα» (Αθήνα: Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2001).

9. Frenz, W. "Handbuch Europa Recht: Europäische Gruderechte" (Berlin: Springer, 2009) p. 331-342.

10. Παπαδημητρίου, Γ. «Σύνταγμα και Ελευθερία της Επιστήμης», ΤοΣ (1992) σ. 516-517.

μετάδοσης των γνώσεων εντός των πλαισίων του ελεύθερου και ανοικτού εκπαιδευτικού συστήματος.

Η απόδοση της σημαντικότητας της εκπαίδευσης διαφάνηκε ξεκάθαρα μέσα από την Διακήρυξη της Χιλιετίας του Ο.Η.Ε., το άρθρο 19 της οποίας αναφέρει την αναγκαιότητα για ολοκλήρωση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και την εξασφάλιση της ίσης πρόσβασης σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης¹¹. Περαιτέρω, το δικαίωμα στην εκπαίδευση αποτελεί ένα ανθρώπινο δικαίωμα, συνυφασμένο με τα αναγνωρισμένα σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνή επίπεδο δικαιώματα¹², η ανάπτυξη του οποίου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την εύρυθμη πολιτειακή λειτουργία¹³.

Με βάση, λοιπόν, το γενικότερο πνεύμα της ανάλυσης που αποδίδεται στο δικαίωμα στην εκπαίδευση, καθίσταται σαφές το πλαίσιο δυσχερειών όσον αφορά στην άρρηκτη και αποτελεσματική σύνδεση και την απόλαυση του αναφερόμενου δικαιώματος με την ομάδα των Ρομά, είτε αφορά τη γενική είτε την ειδική εκπαίδευση. Στόχος της παρούσας μελέτης είναι η κατάδειξη, αφενός, όλων εκείνων των ενεργειών που έχουν λάβει χώρα στο πλαίσιο της ΕΕ ως προς το δικαίωμα και την άρση της ανισότητας σχετικά με την εκπαίδευση των Ρομά και, αφετέρου, η παράθεση της σχετικής με το προαναφερθέν ζήτημα νομολογίας του ΕΔΔΑ.

2. Η Ενωσιακή θέση απέναντι στο ζήτημα της ανισότητας και του φυλετικού διαχωρισμού στην εκπαίδευση των Ρομά

Το ζήτημα της ανισότητας στην εκπαίδευση και της ύπαρξης ιδιάζοντος φυλετικού διαχωρισμού των Ρομά, αποτελεί ειδικό ζήτημα το οποίο ανάγεται σε εθνικό, ευρωπαϊκό, όπως και σε διεθνές επίπεδο¹⁴. Με δεδομένο το πλαίσιο προστασίας που παρέχεται από τον ΟΗΕ σχετικά με το δικαίωμα στην εκπαίδευση, από πλευράς της, η ΕΕ θεωρεί ότι η συγκεκριμένη εθνοτική μειονότητα διέπεται, εκ θεμελίων, από έντονες διακρίσεις και υψηλό ποσοστό κοινωνικού αποκλεισμού¹⁵. Επιπρόσθετη θεώρησή της είναι ότι τα κράτη μέλη, στο πλαίσιο

---

11. O' Leary, S. "Equal Treatment and EU Citizens: A New Chapter on Cross-Border Educational Mobility and Access to Student Financial Assistance", *European Law Review* 34(2009) p. 612-614.

12. Delbruck, J. "The Right to Education as an International Human Right", *German Yearbook of International Law* 35(1992) p. 92-93.

13. Grabenwarter, C. "Die Charta der Grundrechte für die Europäische Union", *Deutsche Verwaltungsblatt* (2001) p. 37-40.

14. Furray, K. "Results and Problems in the Education of Gypsy Community", *European Education* 34(4) (2003) p. 70-90.

15. Miskovic, M. "Roma Education in Europe: In Support of the Discourse of Race", *Pedagogy, Culture and Society* 17(2)(2009) p. 201-220.

της διασφάλισης της κοινωνικής ειρήνης και της σταθερότητας¹⁶, έχουν κοινή ευθύνη στη βελτίωση της κοινωνικής ένταξης των Ρομά, με τη χρήση όλων εκείνων των μέσων και των μέτρων πολιτικής για τα οποία και διαθέτουν αντίστοιχη αρμοδιότητα¹⁷.

Η ΕΕ, έχοντας, κατά καιρούς, τονίσει με σθένος το ζήτημα της κοινής ευθύνης των κρατών μελών και των θεσμικών της οργάνων, αποσκοπεί στην ομαλότερη κοινωνική και οικονομική ένταξη των Ρομά στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο μέσω της δημιουργίας, ή και της βελτίωσης όλων των αντίστοιχων εκπαιδευτικών δομών¹⁸. Χαρακτηριστική, αρχικά, είναι η δράση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία στο πλαίσιο της υιοθέτησης ενός ενιαίου ευρωπαϊκού πλαισίου ενσωμάτωσης των εθνικών στρατηγικών ένταξης των Ρομά μέχρι το 2020 και με δεδομένη τη ρήτρα που απορρέει από τη Συνθήκη της Λισαβόνας, κατά την οποία οι Ρομά πρέπει να τυγχάνουν μεταχείρισης, όπως όλοι οι Ευρωπαίοι πολίτες, έχει τονίσει την ανάγκη για κατάρτιση αντίστοιχων στρατηγικών με λήψη ειδικών μέτρων και πολιτικών, όπως και την ενσωμάτωση του ενιαίου ευρωπαϊκού πλαισίου από τα κράτη μέλη¹⁹.

---

16. Σακελλαρόπουλος, Θ. «Υπερεθνικές κοινωνικές πολιτικές την εποχή της παγκοσμιοποίησης. Η κοινωνική πολιτική Διεθνών Οργανισμών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης» (Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, 2001) σ. 125-127.

17. European Commission, Commission Staff Working Document. Roma in Europe: The Implementation of European Union Instruments and Policies for Roma Inclusion. Progress Report 2008-2010. SEC (2010) 400 final, Βρυξέλλες, 2010.

18. Shimhandl, K. "Western Gypsies and Travelers - Eastern Roma: The Creation of Political Objects by the Institutions of the European Union", Nations and Nationalism 12(1)(2006) p. 97-115, Andruskiewicz, M. "Romani Children in European Schools: Recent Experience", στο Roberts-Schweitzer, E., Greaney, V. and Duer, K. (eds), "Promoting Social Cohesion through Education: Case Studies and Tools for Using Textbooks and Curricula" (Washington DC: World Bank Institute, 2006) p. 81-106, O' Leary, S. "Equal Treatment and EU Citizens: A New Chapter on Cross-Border Educational Mobility and Access to Student Financial Assistance", European Law Review 34(2009) p. 612-616.

19. Αναλυτικότερα, βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών: Η Κοινωνική και Οικονομική Ένταξη των Ρομά στην Εκπαίδευση, Βρυξέλλες, 14.04.2010, COM(2010) 133 final, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών: Εθνικές Στρατηγικές για την Ένταξη των Ρομά: Ένα Πρώτο Βήμα προς την Εφαρμογή του Πλαισίου της ΕΕ, Βρυξέλλες, 21.05.2012, COM(2012) 226 final, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών: Βήματα Προόδου στην Υλοποίηση των Εθνικών Στρατηγικών για την Ένταξη των Ρομά, Βρυξέλλες, 26.06.2013, COM(2013) 454 final, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών: Έκθεση του 2015

Με δεδομένη την Οδηγία-πιλότο 2000/43/EC (Racial Equality Directive-RED)²⁰, όπου στο άρθρο 2 παράγραφο 1 αναφέρεται η γενική αρχή της ίσης μεταχείρισης προσώπων ανεξαρτήτως της φυλετικής ή της εθνοτικής τους καταγωγής, συνδυαστικά του άρθρου 3 παράγραφο 1 αυτής, όπου πραγματοποιείται ευθεία αναφορά στην άρση των διακρίσεων στην εκπαίδευση, η Επιτροπή μέσα από Εκθέσεις της έχει τονίσει την ανάγκη λήψης μέτρων για την ομαλή κοινωνική ένταξη των Ρομά στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, διαδικασία η οποία δύναται να επιτευχθεί μέσω των εκπαιδευτικών δομών²¹.

Η έγκριση και η έναρξη της εφαρμογής του πλαισίου της ΕΕ όσον αφορά στις Εθνικές Στρατηγικές Ένταξης των Ρομά, το 2011, πλαίσιο το οποίο εστιάζει σε τέσσερις θεμελιώδεις τομείς, μεταξύ αυτών και η εκπαίδευση, συνδέθηκε ιδιαίτερα με τα ζητήματα ένταξης των Ρομά μέσω γενικευμένων προσεγγίσεων²². Σε σχετική Ανακοίνωση της Επιτροπής για το 2016, αναφέρεται ότι παρά τη βραχυπρόθεσμη προοπτική εφαρμογής του πλαισίου για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των Ρομά, και με δεδομένη την οικονομική κρίση, έχει σημειωθεί κάποια πρόοδος με τη δημιουργία των αναγκαίων δομών για βιώσιμες αλλαγές. Περαιτέρω, σύμφωνα με την Ανακοίνωση, υπήρξαν επενδύσεις σε ανθρώπινο κεφάλαιο, μεταξύ άλλων, και στον τομέα της εκπαίδευσης των Ρομά, μέσω τόσο του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου όσο και του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης, με απώτερο στόχο την άρση των διακρίσεων με σκοπό την ελευθερία της εκπαιδευτικής πρόσβασης, καθώς και την προώθηση της κοινωνικής ένταξης των μελών Ρομά.

Στη συνέχεια, με δεδομένο ότι τα κράτη μέλη, τα οποία δαπανούν ενωσιακά κονδύλια για τον τομέα της εκπαίδευσης των Ρομά, πληρούν και τις αντί-

---

σχετικά με την Εφαρμογή του Πλαισίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις Εθνικές Στρατηγικές Ένταξης των Ρομά, Βρυξέλλες, 17.06.2015, COM(2015) 299 final, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών: Έκθεση του 2016 σχετικά με την Εφαρμογή του Πλαισίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις Εθνικές Στρατηγικές Ένταξης των Ρομά, Βρυξέλλες, 27.06.2016, COM(2016) 424 final.

20. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Οδηγία 2000/43/EC (Racial Equality Directive), 29.06.2000.

21. European Commission, Segregation of Roma Children in Education: Addressing Structural Discrimination through the Race Equality Directive (2007), European Commission, Improving the Tools for the Social Inclusion and Non-Discrimination of the EU (2010), European Commission, Roma and Education: Challenges and Opportunities in the European Union (2012), European Commission, Roma Integration Strategies: A First Step in the Implementation of EU Framework (2012), όπως και European Commission, Report on Discrimination of Roma Children in Education (2014).

22. European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020 (2011).

στοιχες προϋποθέσεις που εγγυώνται ότι οι συγκεκριμένες επενδύσεις θα έχουν απτά αποτελέσματα, στόχος τίθεται η βελτίωση της πρόσβασης των Ρομά στην εκπαίδευση, σε συνεργασία των κρατών μελών με την Κοινωνία των Πολιτών και τις τοπικές αρχές, όπως και ο καθορισμός ενός Εθνικού Σημείου Επαφής για τους Ρομά (ΕΣΕΡ). Η Ανακοίνωση της Επιτροπής δη, σημειώνει χαρακτηριστικά ότι οι διακρίσεις των μελών Ρομά στον τομέα της εκπαίδευσης έχουν την απαρχή τους ήδη από την παιδική ηλικία, όπου πολλοί ανήλικοι φοιτούν σε διαχωρισμένα σχολεία ή τάξεις, με τη σημείωση ότι οι εθνικές εκπαιδευτικές πολιτικές πρέπει να αποτελέσουν άμεσο αντικείμενο μεταρρυθμίσεων στο πλαίσιο της άρσης των ανισοτήτων στην εκπαίδευση μέσω της εξασφάλισης μιας ισότιμης πρόσβασης σε ποιοτική εκπαίδευση²³.

Σε γενικές γραμμές, η ενωσιακή στάση τονίζει ότι η κοινή πολιτική σε ζητήματα εκπαίδευσης και παιδείας, αποτελεί στόχο που μπορεί να επιφέρει τη μεγαλύτερη ενότητα μεταξύ των κρατών μελών²⁴, γεγονός το οποίο αποπνέεται ιδιαίζοντως από τη διασταλτική ερμηνεία του άρθρου 14 του ΧΘΔΕΕ²⁵. Ειδικότερα, στόχος είναι η θεμελίωση στρατηγικών εκπαίδευσης για τους Ρομά και η καταπολέμηση του υψηλού ποσοστού αναλφαβητισμού και εγκατάλειψης των εκπαιδευτικών δομών, αποτελέσματα τα οποία εξάγονται βάσει της ύπαρξης μακροχρόνιων μορφωτικών πολιτικών, οι οποίες διαχώρισαν και συνεχίζουν να διαχωρίζουν τους Ρομά από την εκπαιδευτική διαδικασία.

Η ενωσιακή θέση, λοιπόν, είναι ξεκάθαρη ως προς την ύπαρξη όλων των εχεγγύων για την εγκαθίδρυση της ισότητας των ευκαιριών στον τομέα της εκπαίδευσης, ύπαρξη η οποία θα πρέπει να συνοδεύεται από την προτεραιότητα του ζητήματος της εκπαίδευσης των Ρομά σε επίπεδο εθνικής πολιτικής. Τονίζεται, επιπρόσθετα, ότι είναι αναγκαία η συνύπαρξη των ορθών πολιτικών για την εκπαίδευση των Ρομά, παράλληλα με την ορθολογική άσκηση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής πολιτικής κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων²⁶.

---

23. Liegeois, J. R. "Roma Education and Public Policy", *European Education* 39(1)(2007) p. 11-31.

24. Τζιβάρας, Π. Ι. «Άρθρο 14: Δικαίωμα εκπαίδευσης», στο Τζέμος, Β. (επιμ.), «Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Ερμηνεία κατ' άρθρο», 2^η Έκδοση (Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2019) σ. 183-202.

25. Callien, C. "Die Charta der Grundrechte der Europäischen Union: Fragen der Konzeption, Kompetenz und Verbindlichkeit", *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* 4(2010) p. 261-264.

26. Leuprecht, P. «Η εκστρατεία του Συμβουλίου της Ευρώπης κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας», στο Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και του Πολίτη, Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών και Ερευνών και Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (επιμ.), «Μετανάστες, ρατσισμός

Βαρύνουσας σημασίας για το ζήτημα της άρσης των ανισοτήτων, εν γένει, των Ρομά, περιλαμβανομένου του ζητήματος της άρσης των ανισοτήτων και της ίσης πρόσβασης στην εκπαίδευση, ήταν και η Σύσταση του Συμβουλίου της 9^{ης} Δεκεμβρίου 2013 για την καθιέρωση αποτελεσματικών μέτρων ένταξης των Ρομά στα κράτη μέλη²⁷, ύστερα από έγκριση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η συγκεκριμένη Σύσταση, αποτελώντας την πρώτη νομική πράξη παραγωγού Δικαίου της ΕΕ για την κοινωνική ένταξη των Ρομά, προσέφερε ένα ισχυρό θεμέλιο, μεταξύ άλλων, και στην καταπολέμηση της άρσης των διακρίσεων στον τομέα της εκπαίδευσης στο ευρύτερο πλαίσιο της βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των Ρομά στην ΕΕ. Αναλυτικότερα, η υπό παράθεση Σύσταση, παράσχει στοχευμένες οδηγίες, η υλοποίηση των οποίων δύναται να συνδράμει στην εθνική προσπάθεια των κρατών μελών για τη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ των Ρομά και του υπολοίπου ευρωπαϊκού πληθυσμού, ισχυροποιώντας παράλληλα και το Ευρωπαϊκό Πλαίσιο για τις Εθνικές Στρατηγικές Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά που είχαν συμφωνηθεί το 2011.

Κατά τη Σύσταση, μεταξύ των σημαντικών τομέων που η Ένωση έχει επικεντρωθεί σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Πλαίσιο για τις Εθνικές Στρατηγικές, η εκπαίδευση αναφέρεται ως υψηλός στόχος και ζητείται από τα κράτη μέλη η εφαρμογή των μέτρων της Σύστασης μέσω της διάθεσης ευρωπαϊκών, εθνικών και εθελοντικών κονδυλίων, αλλά και η κατάρτιση διατομεακών πολιτικών για την κοινωνική ένταξη των Ρομά μέσω της εκπαίδευσης.

Είναι χαρακτηριστικό, όμως, ότι παρά τις προαναφερόμενες ενωσιακές προσπάθειες, εντούτοις, δεν υφίστανται αρκετά και αξιόπιστα στοιχεία σχετικά με το ζήτημα του φυλετικού διαχωρισμού στην εκπαίδευση των Ρομά. Παρατηρείται, όμως, μία συγκεκριμένη κατάσταση η οποία οδηγεί αναπόφευκτα στην ανάδειξη του συγκεκριμένου φαινομένου και περαιτέρω στον ουσιαστικό διαχωρισμό τους στον τομέα της εκπαίδευσης μέσω της φοίτησής τους σε ξεχωριστά σχολεία και αίθουσες, πρακτική η οποία διογκώνεται λόγω της υιοθέτησης των συγκεκριμένων πρακτικών από τις αρχές.

Ο φυλετικός διαχωρισμός, όπως αναφέρθηκε, διαφαίνεται μέσω της δημιουργίας ειδικών σχολικών αιθουσών αποκλειστικά για τους Ρομά, από τη μία πλευρά και από την άλλη, μέσω της λεγόμενης «λευκής φυγής» ατόμων από τις αίθουσες που φοιτούν παιδιά Ρομά²⁸. Σε αυτά, έρχονται να προστεθούν η δυ-

---

και ξενοφοβία. Ελληνικές και ευρωπαϊκές εμπειρίες διακρίσεων» (Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998) σ. 34-36.

27. Συμβούλιο, Σύσταση του Συμβουλίου της 9^{ης} Δεκεμβρίου 2013 για αποτελεσματικά μέτρα ένταξης των Ρομά στα κράτη μέλη (2013/C 378/01).

28. Feischmidt, M. "Dampened Voices. A Comparative Look at Roma Adolescents: Discourses of being "Othered" at School", στο Szalai, J. and Schiff, C. (eds), "Migrant, Roma and

σκολία παρακολούθησης των εκπαιδευτικών μαθημάτων, η διαφορετικότητα της γλώσσας, η σύναψη γάμων σε μικρή ηλικία, οι επαγγελματικές ενασχολήσεις, οι ρατσιστικές διακρίσεις, η κοινωνική απομόνωση και ο νομαδικός τρόπος ζωής.

Τα προαναφερθέντα σημεία τονίστηκαν, επίσης, και σε όλες τις Συνόδους Κορυφής για τους Ρομά, ήδη από την 1^η Σύνοδο Κορυφής του 2008 στις Βρυξέλλες και επέκεινα, Σύνοδοι οι οποίοι και τόνιζαν την ευθύνη που φέρουν τόσο τα κράτη μέλη όσο και η ΕΕ, στο σύνολό της, στο ζήτημα της εκπαίδευσης. Επίσης, με κατοχυρωμένη, στο ευρωπαϊκό κεκτημένο, τη δυνατότητα ελεύθερης κυκλοφορίας προσώπων, το εξαχθέν συμπέρασμα στην παρούσα περίπτωση συνδέεται άρρηκτα με την ανάγκη στενότερης συνεργασίας όλων των εμπλεκόμενων μερών στο ζήτημα αυτό και στην ενδυνάμωση του πλαισίου σεβασμού της ιδιαιτερότητας της γενικότερης κουλτούρας των Ρομά, παράμετροι οι οποίοι συνάδουν άρρηκτα με την ουσία τόσο του πλαισίου της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020» όσο και την ερμηνεία των Στόχων της Δεκαετίας Ρομά 2005-2015²⁹.

Αρωγό στην παραπάνω προσπάθεια αποτελούν και τα διάφορα ευρωπαϊκά προγράμματα, τα οποία προέρχονται από τα Διαρθρωτικά Ταμεία της ΕΕ, και τη χρήση των οποίων ενθαρρύνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο, στοχεύοντας στην άρση του φυλετικού διαχωρισμού των Ρομά και στην ένταξή τους στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα, μέσω, αρχικά, της βελτίωσης των ποσοστών εγγραφής στις σχολικές αίθουσες. Στην προσπάθεια αυτή, σημαντική είναι η υποστήριξη του Δικτύου EURoma, το οποίο έχει ως στόχο την προώθηση της χρήσεως των Διαρθρωτικών Ταμείων, την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των πολιτικών που αφορούν τους Ρομά και την προώθηση της ένταξής τους στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Επίσης, αρωγοί των προσπαθειών της ΕΕ στο ζήτημα της εκπαίδευσης, πέραν των Διαρθρωτικών Ταμείων, είναι το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το οποίο στηρίζει την απασχόληση και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και υποβοηθά την καλύτερευση της ποιότητας της εκπαίδευσης, το Πρόγραμμα PROGRESS, το οποίο χρηματοδοτεί δραστηριότητες ευαισθητοποίησης με απώτερο στόχο την καταπολέμηση των διακρίσεων κατά των Ρομά, το Πρόγραμμα «Διά Βίου Μάθηση», το Πρόγραμμα «Νεολαία εν Δράσει», το Πρόγραμμα «Πολιτισμός», το Πρόγραμμα «Roma SOURCE» που σχετίζεται με την ομαλότερη κοινωνική ένταξη των Ρομά, κ.ά.

Post-Colonial Youth in Education across Europe: Being Visibly Different" (London, New York, Shanghai: Palgrave Macmillan, 2014) p. 120-134.

29. Curcic, S. and Plaut S. "Beyond Numbers: Education and Policy in the Decade of Roma Inclusion (2005-2015)", στο Miskovic, M. (ed), "Roma Education in Europe: Practices, Policies and Politics" (London, New York: Routledge, 2013) p. 71-84.

Σημαντική και συμπληρωματική των παραπάνω, καθίσταται η Πλατφόρμα της ΕΕ για την Ένταξη των Ρομά, στόχος της οποίας είναι η συμβολή, ώστε οι ήδη υπάρχουσες διαδικασίες χάραξης πολιτικής σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο να αποκτήσουν τη μεγαλύτερη δυνατή συνοχή και να εμπνέονται από μέγιστη αποτελεσματικότητα. Η Πλατφόρμα είναι απόρροια των βασικών συμπερασμάτων του Συμβουλίου Γενικών Υποθέσεων της ΕΕ που διεξήχθη τον Δεκέμβριο του 2008, το οποίο ακολούθησε την 1^η Ευρωπαϊκή Σύνοδο Κορυφής για τους Ρομά. Είναι χαρακτηριστικό ότι μέχρι τώρα η λειτουργία της Πλατφόρμας έχει καταδείξει την ανάγκη για περαιτέρω ενδυνάμωση των πολιτικών και των πρακτικών που αφορούν την άρση των διακρίσεων κατά των Ρομά, αλλά και την υψηλή θέση που κατέχουν οι Ρομά τόσο στην Ατζέντα της ΕΕ όσο και των κρατών μελών της.

Βέβαια, το ζήτημα της θεμελίωσης του δικαιώματος στην εκπαίδευση των Ρομά, ερμηνεύεται και διασταλτικά και μέσα από τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία 2014-2020 και την ισχυρότερη ευθυγράμμιση με τη Στρατηγική «Ευρώπη 2020», όπου μέσα από τους Θεματικούς Στόχους που τίθενται υφίσταται εκείνος της ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς και δη, μέσω των επενδύσεων στην εκπαίδευση, την κατάρτιση και την ισχυροποίηση της διά βίου μάθησης. Τέλος, με βάση τα παραπάνω, πρέπει να τονιστεί ότι το ζήτημα της εκπαίδευσης των Ρομά, μέσα από την ενδυνάμωση των πολιτικών για την ένταξη και την ισότητά τους στο ευρωπαϊκό στερέωμα, διαπερνά πλέον και από τους μηχανισμούς που διέπουν το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και δη, όσον αφορά στον Κανονισμό για τον ESF+ για την περίοδο 2021-2027³⁰.

3. Η στάση του Συμβουλίου της Ευρώπης στο ζήτημα του Δικαιώματος στην Εκπαίδευση των Ρομά

Το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει αντιμετωπίσει, εν γένει, το ζήτημα των Ρομά ήδη από το 1969, όπου και υιοθέτησε την πρώτη του Έκθεση για την κατάσταση των Ρομά στην Ευρώπη, ενώ, έχοντας υιοθετήσει άλλες παράλληλες δράσεις επιμορφωτικού χαρακτήρα ιδίως, προχώρησε το 1993 στην επίσημη ανακήρυξή τους ως ευρωπαϊκής μειονότητας³¹.

Γενικότερα, θα μπορούσε να ειπωθεί πως το Συμβούλιο της Ευρώπης, θεωρεί ότι στο πλαίσιο της γενικής άρσης των διακρίσεων και της ενδυνάμωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Ρομά, πρέπει, ιδίως για το ζήτημα της εκπαίδευσης, να υπάρξει μία ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών δομών των παιδιών

---

30. Report on the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the European Social Fund Plus (ESF+) (COM(2018)0382-C8-0232/2018-2018/0206(COD)).

31. Kochenov, D. and Plender, R. "EU Citizenship: From an Incipient Form to an Incipient Substance? The Discovery of the Treaty Text", *European Law Review* 37(2012) p. 369-372.

Ρομά και της βελτιστοποίησης της ποιότητας και της πρόσβασης στην εκπαίδευση, μέσα από την ορθότερη χάραξη της κοινωνικής πολιτικής, και ειδικότερα, μέσα από τη δημιουργία ειδικών εθνικών εκπαιδευτικών πλάνων και τη συμμετοχή των κρατών μελών σε αυτά. Επιπρόσθετα, το Συμβούλιο υποστηρίζει ότι κρίνεται απαραίτητη η χρήση των Ανοιχτών Μεθόδων Συντονισμού μεταξύ των κρατών μελών³², η οποία στο πλαίσιο της δράσης του, θα έχει ως αποτέλεσμα την καλύτερη και ποιοτικότερη πρόσβαση στην εκπαίδευση, την κατάργηση των ειδικών εκπαιδευτικών δομών για τους Ρομά, όπως και την οικονομική, την κοινωνική και την εκπαιδευτική τους ανάπτυξη.

Πιο αναλυτικά, καταλυτικής σημασίας υπήρξε η δράση του Συμβουλίου της Ευρώπης αναφορικά με το ζήτημα της εκπαιδευτικής πολιτικής και της ανισότητας που υφίστανται οι Ρομά, έτσι όπως αναφέρθηκε. Ειδικότερα, στη Σύσταση υπ' αριθμό 4 (2000) της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη για την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά³³, το Συμβούλιο αναγνωρίζει, αρχικά, την ανάγκη τόσο για ανάληψη κοινής δράσης στον τομέα της εκπαίδευσης όσο και για την οικοδόμηση σαφών εκπαιδευτικών στρατηγικών υπέρ των Ρομά στην Ευρώπη λόγω, ιδίως, των υψηλών ποσοστών αναλφαβητισμού. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, το υψηλό ποσοστό αναλφαβητισμού σημειώνεται στα μέλη της συγκεκριμένης μειονότητας λόγω, ιδίως, του υψηλού ποσοστού εγκαταλείψεως των σχολικών δομών, καθώς και του χαμηλού ποσοστού μαθητών που ολοκληρώνουν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, δυνάμει του κοινωνικού και πολιτιστικού ελλείμματος που διέπει τα μέλη της συγκεκριμένης μειονότητας.

Δεδομένης της αναφερόμενης Σύστασης, το Συμβούλιο της Ευρώπης, με απώτερο σκοπό την πρακτική εφαρμογή των παραμέτρων που η ίδια η Σύσταση επίτασσε, ξεκίνησε, το 2002, το Πρόγραμμα «Εκπαίδευση των Παιδιών Ρομά», με τη χρήση προσεγγίσεων, όπως ο συντονισμός, η ανάλυση, η αξιολόγηση, η ενημέρωση και η κατάρτιση, προκειμένου να προσαρμόσει τα υπάρχοντα προγράμματα στις πραγματικές ανάγκες και να τα καταστήσει αποτελεσματικότερα, δεδομένων των ιδιαίτερων αναγκών των Ρομά και των μέτρων που απαιτούνται για την ένταξή τους στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Σε συνέχεια της υπό Αριθμό 4 (2000) Συστάσεως του Συμβουλίου, η Σύσταση 4 (2009), από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου, τόνισε το ζήτημα της εκπαίδευσης, διαπιστώνοντας ότι το νομικά δεσμευτικό πλαίσιο σε συνδυ-

---

32. Dela Porte, C., Pochet, P. και Room, G. «Συγκριτική αξιολόγηση του κοινωνικού χώρου, άσκηση πολιτικής και η νέα διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση» στο Πετμεζίδου, Μ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), «Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός» (Αθήνα: Εκδόσεις Εξάντας, 2004) σ. 266-268.

33. Επιτροπή Υπουργών, 696^η Συνεδρίαση των Αναπληρωτών Υπουργών, Σύσταση υπ' αριθ. R (2000) 4 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη για την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά/Τσιγγάνων στην Ευρώπη, 03.02.2000.

ασμό με τις πρωτοβουλίες που λαμβάνονται, ολοένα και περισσότερο, σε εθνικό επίπεδο από τα κράτη μέλη του, δείχνουν τόσο την ύπαρξη πολιτικής βουλήσεως όσο και τη βελτίωση της προσβασιμότητας στην εκπαίδευση των παιδιών Ρομά, ως εχέγγυο για το μέλλον.

Περαιτέρω, αξιοσημείωτη χαρακτηρίζεται η έναρξη της Εκστρατείας για την προστασία και την ευαισθητοποίηση για τους Ρομά, με την ονομασία «Dosta», βάσει του σχετικού Ψηφίσματος της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, στις 21/06/2010. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, μέσω της Εκστρατείας το Συμβούλιο στοχεύει στην καταπολέμηση των στερεοτύπων και των αρνητικών προκαταλήψεων σε βάρος των Ρομά και του αντιτσιγγανισμού στο πλαίσιο δράσεων κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, όπως και στην ευαισθητοποίηση για τον πολιτισμό, τη γλώσσα και την ιστορία των Ρομά.

Σε αυτήν, τονίστηκε ότι η ζωή των Ρομά έχει βελτιωθεί ελάχιστα και παρά τις προσπάθειες που έχουν λάβει χώρα, τα αποτελέσματα τα οποία αφορούν την καλύτερευση των συνθηκών ζωής των Ρομά είναι κάτι περισσότερο από πενιχρά. Με βάση αυτό, ζητήθηκε από τα κράτη μέλη η λήψη επιπρόσθετων μέτρων για τους Ρομά ενάντια στις διακρίσεις, καλύτερη πρόσβαση στα συστήματα υγειονομικής περίθαλψης, καταδίκη των καταναγκαστικών στερήσεων, καλύτερες συνθήκες διαβίωσης με πρόσβαση σε πόσιμο νερό και ηλεκτρικό ρεύμα, προστασία των καταυλισμών από επιθέσεις τρίτων, όπως και πρόσβαση στο εκπαιδευτικό σύστημα και την καταπολέμηση των διακρίσεων σε αυτή. Σημειωτέον ότι η συγκεκριμένη καμπάνια πλέον απαριθμεί πολυάριθμες δράσεις, μεταξύ άλλων, ενάντια στην εξάλειψη του φαινομένου της άρσης των ανισοτήτων στην εκπαίδευση των Ρομά.

Χαρακτηριστική δη είναι η προσπάθεια του Συμβουλίου της Ευρώπης, από κοινού με θεσμικά όργανα της ΕΕ για την, εν γένει, βελτίωση της θέσεως της μειονότητας των Ρομά στον ευρωπαϊκό χώρο. Έτσι, αξιοσημείωτη θεωρείται η υιοθέτηση του θεσμού των Διαμεσολαβητών Ρομά (Romed), δράση η οποία τηρείται στο πλαίσιο της Συνεργασίας του Συμβουλίου της Ευρώπης με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ο θεσμός αυτός αφορά την παροχή εκπαιδευτικής κατάρτισης σε άτομα που προέρχονται από κοινότητες Ρομά και διαθέτουν εμπειροστατωμένη γνώση των ζητημάτων που σχετίζονται με τη συγκεκριμένη μειονότητα, ώστε να εργασθούν ως διαμεσολαβητές μεταξύ των Ρομά και διάφορων κρατικών οργάνων και οργανισμών.

Σε αυτό το σημείο, πρέπει να τονιστεί πως καταλυτικής σημασίας για το ζήτημα της άρσης των ανισοτήτων στην εκπαίδευση των Ρομά ήταν η υιοθέτηση της Επιχειρησιακής Πλατφόρμας για την Ισότητα των Ρομά (Operational Platform for Roma Equality-OPRE Platform). Η Πλατφόρμα αυτή εκκίνησε τις διαδικασίες της στις 30 Ιανουαρίου 2015 στο Στρασβούργο, ως συνέχεια της κοινής Διάσκεψης του Συμβουλίου της Ευρώπης, του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαι-

ωμάτων της ΕΕ (FRA), του Ευρωπαϊκού Δικτύου των Εθνικών Φορέων Ισότητας (EQUINET), όπως και του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Οργανισμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ENNHRI), η οποία πραγματοποιήθηκε στη Βιέννη στις 9 Οκτωβρίου 2013.

Μέσα από την υιοθέτηση μιας κοινής δήλωσης, οι τέσσερις εταίροι επανέλαβαν τη δέσμευσή τους να εργαστούν από κοινού για την ενίσχυση της προστασίας των δικαιωμάτων στην ΕΕ και αποφάσισαν να καθιερώσουν στενότερη συνεργασία μεταξύ των εθνικών, των ευρωπαϊκών και των διεθνών φορέων που εργάζονται για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με τη δημιουργία τεσσάρων κοινών θεματικών που αφορούν στο άσυλο και τη μεταναστευση, την ισότητα των Ρομά, τα εγκλήματα μίσους, όπως και την προάσπιση των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων.

Τέλος, εξέχουσας σημασίας είναι η υιοθέτηση του Προγράμματος ROMACT σε κοινή δράση του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το 2013. Η κοινή αυτή πρωτοβουλία επιδιώκει να βοηθήσει τις τοπικές δημοτικές αρχές στον τομέα της συνεργασίας με τις αντίστοιχες τοπικές κοινότητες των Ρομά για την ανάπτυξη πολιτικών που επικεντρώνονται στη δημιουργία μιας μακροπρόθεσμης πολιτικής που αποσκοπεί να υποχρεώσει τα κράτη μέλη σε λήψη βιώσιμων μέτρων για την ορθολογική ένταξη των Ρομά μέσω αλληλοσυνδεόμενων μεθόδων και παρεμβάσεων.

4. Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για το ζήτημα της ανισότητας και της φυλετικής διάκρισης των Ρομά στην εκπαίδευση

Γενικόλογα, πρέπει να θεωρηθεί δεδομένο ότι το δικαίωμα στην εκπαίδευση αποτελεί ένα συνδυαστικό πλέγμα της ελευθερίας στην εκπαίδευση των ευρωπαίων πολιτών στο σύνολό τους και στην ίδια τη διεθνική φύση του δικαιώματος βάσει της ελεύθερης κυκλοφορίας προσώπων και αγαθών και της άρσης των διακρίσεων στην εκπαιδευτική διαδικασία εν γένει ως εμπόμπουσε στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 14 ΧΘΔΕΕ και του άρθρου 2 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι της ΕΣΔΑ³⁴. Τα παρόντα, συμπληρώνονται από ένα ιδιάζον και αποτελεσματικό συμβατικό νομικό «οπλοστάσιο» για την προάσπιση και την προστασία του δικαιώματος στην εκπαίδευση³⁵ και αφορούν το άρθρο 10 του Ευ-

---

34. Siegbert, A. and Widmaier, U. "Die EU-Charta der Grundrechte und Ihre Auswirkungen auf die Rechtsprechung", Europäische Grundrechte Zeitschrift 27(2000) p. 497-499, Caspar, J. "Die EU-Charta der Grundrechte und das Bildungsrecht", Recht der Jugend und des Bildungswesens 49(2001) p. 165-167.

35. Lenaerts, K. and Foubert, P. "Social Rights in the Case-Law of the European Court of Justice: The Impact of the Charter of Fundamental Rights of the European Union on Standing Case-Law", Legal Issues of European Integration 28(2001) p. 267-279.

ρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, όπως τροποποιήθηκε στις 3 Μαΐου 1996 και του 15^{ου} σημείου του Κοινοτικού Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων.

Στον δρόμο που χαράζει η ενωσιακή πολιτική απέναντι στο ζήτημα της άρσης των ανισοτήτων και της πρόσβασης στις εκπαιδευτικές δομές των Ρομά, έρχεται να προστεθεί η προσπάθεια που καταβάλλεται από το ΕΔΔΑ. Ειδικότερα, κατά το γενικό σκεπτικό της νομολογίας του υφίσταται, αρχικά, δικαίωμα των ευρωπαϊών πολιτών για πρόσβαση σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες και προγράμματα μορφωτικής και επαγγελματικής κατάρτισης³⁶ στο πλαίσιο της ίσης αξίας μεταξύ τους³⁷.

Ειδικώς, σε ζητήματα φυλετικού διαχωρισμού στην εκπαίδευση των Ρομά, το ΕΔΔΑ έχει να επιδείξει σημαντικό έργο, χωρίς να παραγκωνίζεται το συνολικό έργο του Δικαστηρίου σε ζητήματα γενικού ενδιαφέροντος περί της συγκεκριμένης μειονότητας. Στο ΕΔΔΑ έχουν εκδικαστεί σημαντικές αποφάσεις στις οποίες εμπλέκονται άτομα Ρομά, σχετικά με το ζήτημα του διαχωρισμού στην εκπαίδευση, αποφάσεις οι οποίες έχουν ξεχωριστό ενδιαφέρον και για το ελληνικό κράτος.

Πρώτη σημαντική απόφαση του ΕΔΔΑ, για θέματα διαχωρισμού στην εκπαίδευση των Ρομά, ήταν η Υπόθεση D.H. και Λοιποί κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας³⁸. Η απόφαση αυτή αφορούσε το ζήτημα της τοποθετήσεως δεκαοκτώ παιδιών Ρομά, τη χρονική περίοδο 1996-1999, σε ειδικά σχολεία στην περιοχή της Ostrava της Δημοκρατίας της Τσεχίας, ύστερα από αποφάσεις που λήφθηκαν από τις Διευθύνσεις των ειδικών αυτών σχολείων, καθώς θεωρήθηκε ότι οι ανήλικοι αυτοί είχαν μειωμένες ικανότητες αντίληψης.

Δεκατέσσερα άτομα εκ των προσφευγόντων ζήτησαν επανεξέταση του ζητήματος από το ειδικό τμήμα του Υπουργείου Παιδείας της Δημοκρατίας της Τσεχίας, με το σκεπτικό, αφενός ότι, οι εν λόγω τοποθετήσεις που πραγματοποιήθηκαν ήταν αναξιόπιστες και, αφετέρου, ότι οι γονείς των ανηλίκων Ρομά, δεν είχαν λάβει πλήρη γνώση του ζητήματος. Η συγκεκριμένη αίτηση απορρίφθηκε από το αρμόδιο Τμήμα, με τη δικαιολογία ότι οι τοποθετήσεις είχαν γίνει σύμφωνα με τους καταστατικούς κανόνες και τον εσωτερικό κανονισμό των συγκεκριμένων σχολείων. Επιπρόσθετα, κάποιοι εκ των προσφευγόντων άσκη-

---

36. O' Leary, S. "The Relationship between Community Citizenship and the Protection of Fundamental Rights", *Common Market Law Review* 32(1995) p. 154-155.

37. Βλ. ΕΔΔΑ, Mansur Yalcin και Λοιποί κατά Τουρκίας, αριθμός προσφυγής 21161/11, 10 Σεπτεμβρίου 2014, σ. 4, Hasan και Eylem Zengin κατά Τουρκίας, αριθμός προσφυγής 1448/04, 09 Οκτωβρίου 2004, σ. 3, Leyla Sahin κατά Τουρκίας, αριθμός προσφυγής 44774/98, 10 Νοεμβρίου 2005, σ. 108-109.

38. ΕΔΔΑ, D. H. και Λοιποί κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας, αριθμός προσφυγής 57325/00, 13 Νοεμβρίου 2007.

σαν προσφυγή στο Συνταγματικό Δικαστήριο του κράτους, με τον ισχυρισμό ότι η τοποθέτηση των παιδιών Ρομά σε ειδικά σχολεία συνιστά φυλετικό διαχωρισμό και αντίστοιχη διάκριση, προσφυγή η οποία και απορρίφθηκε, αντίστοιχα, στις 20 Οκτωβρίου 1999.

Η απόφαση του ΕΔΔΑ θεμελιώθηκε στο γεγονός ότι η τοποθέτηση παιδιών Ρομά σε ειδικά σχολεία, εφόσον δεν υπήρχαν διανοητικά προβλήματα ή μαθησιακές δυσκολίες, παρεμπόδιζε την περαιτέρω εξέλιξή τους στην εργασιακή τους ζωή. Το ΕΔΔΑ στήριξε την απόφασή του στο άρθρο 14 ΕΣΔΑ περί της απαγόρευσης διακρίσεων, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι ΕΣΔΑ περί του δικαιώματος στην εκπαίδευση, δικαιώνοντας κατά αυτόν τον τρόπο τους προσφεύγοντες.

Δεύτερη, σημαντική, απόφαση του ΕΔΔΑ είναι η Υπόθεση Samranis και Λοιποί κατά Ελλάδος³⁹. Διάδικοι στην παραπάνω υπόθεση ήταν ένδεκα γονείς δεκαοκτώ παιδιών Ρομά του καταυλισμού στο Ψάρι Ασπροπύργου, όπως και το Ελληνικό Παρατηρητήριο Συμφωνιών του Ελσίνκι. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη υπόθεση, τα εν λόγω παιδιά δεν εγγράφηκαν για το σχολικό έτος 2004-2005 στην προβλεπόμενη σχολική τάξη του 12^{ου} Δημοτικού Σχολείου στον Ασπρόπυργο Αττικής, αλλά τοποθετήθηκαν χωρίς επίσημη απόφαση, σε ειδικές τάξεις, σε κτίριο το οποίο αποτελούσε παράρτημα του κυρίως σχολικού κτιρίου, σε απόσταση πέντε χιλιομέτρων από αυτό.

Σύμφωνα με την προσφυγή, οι διευθυντές των δύο σχολείων της περιοχής αρνήθηκαν την εγγραφή των παιδιών Ρομά με την αιτιολογία ότι δεν είχαν λάβει οι ίδιοι σχετικές περί του θέματος οδηγίες από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, παρά το γεγονός ότι είχαν προηγηθεί, αφενός, αναλυτικό δελτίο τύπου από την ηγεσία του Υπουργείου περί της ιδιάζουσας σημασίας της ένταξης των παιδιών Ρομά στο εθνικό σύστημα παιδείας τον Αύγουστο του 2004, και αφετέρου, επίσκεψη του Υφυπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και εκπροσώπους του Ελληνικού Παρατηρητηρίου Συμφωνιών του Ελσίνκι, τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους στην περιοχή, όπου και διαπιστώθηκε η σχετική παράβαση.

Στις 9 Ιουνίου 2005, ύστερα από σχετική πρωτοβουλία του Συνδέσμου για το Συντονισμό των Οργανώσεων και των Κοινοτήτων για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα των Ρομά στην Ελλάδα, είκοσι τρία παιδιά Ρομά, συμπεριλαμβανομένων και των παιδιών για τα οποία είχε ασκηθεί προσφυγή, έκαναν εγγραφή για το σχολικό έτος 2005-2006. Όμως, κατά τη διάρκεια του Σεπτεμβρίου και του Οκτωβρίου του ίδιου έτους, οι γονείς των παιδιών μη Ρομά διαμαρτυρήθηκαν για την εγγραφή των παιδιών Ρομά στο σχολείο, το οποίο εν συνεχεία απέκλεισαν, ζητώντας από τη διεύθυνση να μεταφέρει τα παιδιά Ρομά σε δι-

---

39. ΕΔΔΑ, Samranis και Λοιποί κατά Ελλάδος, αριθμός προσφυγής 32526/05, 05 Ιουνίου 2008.

αφορετικό κτίριο. Οι αστυνομικές αρχές επενέβησαν πολλές φορές, ώστε να αποτραπούν τα επεισόδια εις βάρος των παιδιών Ρομά και στη γενικότερη διατήρηση της τάξεως.

Στη συγκεκριμένη απόφαση, το ΕΔΔΑ υποστήριξε ότι η Ελλάδα παραβίασε, όπως και στην προαναφερθείσα απόφαση, το άρθρο 14 ΕΣΔΑ περί της απαγόρευσης διακρίσεων για την άσκηση των δικαιωμάτων που περιέχονται στη Σύμβαση, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι ΕΔΣΑ περί του δικαιώματος στην εκπαίδευση καθώς και του άρθρου 13 ΕΣΔΑ περί του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής. Στην απόφαση αυτή, το ΕΔΔΑ, υποστήριξε ότι η προβληματική τέτοιου είδους υποθέσεων δεν εστιάζεται στη λανθασμένη ή μη εφαρμογή του εκάστοτε εκπαιδευτικού πλαισίου αλλά στο ευρύτερο κοινωνικό πλέγμα, το οποίο επιδρά με τρόπο καθοριστικό στο επίπεδο παρεχόμενης ή μη εκπαίδευσης σε παιδιά Ρομά, υπόθεση η οποία οδήγησε και σε καταδίκη του ελληνικού κράτους.

Επίσης, σημαντική απόφαση του ΕΔΔΑ για την άρση της φυλετικής διάκρισης στην εκπαίδευση των παιδιών Ρομά ήταν η Υπόθεση Oršuš και Λοιποί κατά Κροατίας⁴⁰. Η συγκεκριμένη προσφυγή κατατέθηκε από δεκαπέντε μαθητές Ρομά, εκπροσωπούμενους από το Ευρωπαϊκό Κέντρο για τα Δικαιώματα των Ρομά, την Κροατική Επιτροπή Ελσίνκι, όπως και την Πρωτοβουλία για Δικαιοσύνη του Ιδρύματος «Ανοικτή Κοινωνία», με παρέμβαση του Ελληνικού Παρατηρητηρίου των Συμφωνιών του Ελσίνκι, εκπροσώπων της Σλοβακίας και της ΜΚΟ Interights.

Σύμφωνα με την υπόθεση, θεωρήθηκε παράνομη η ένταξη παιδιών Ρομά σε διαφορετικές τάξεις στο σχολείο, στο οποίο φοιτούσαν παιδιά κροατικής εθνικής καταγωγής. Το πρόσχημα ήταν ότι τα παιδιά Ρομά δεν είχαν επάρκεια γνώσης της κροατικής γλώσσας, η γνώση της οποίας θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί με την τοποθέτηση των παιδιών αυτών σε ειδικές αίθουσες διδασκαλίας.

Ειδικότερα, οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι η παράνομη τοποθέτηση των παιδιών Ρομά σε διαφορετικές τάξεις, αφενός, παραβιάζει το δικαίωμα στην εκπαίδευση, βάσει και των σχετικών διατάξεων της ΕΣΔΑ, μέσα σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον, και αφετέρου, προκαλεί έντονες ψυχολογικές, συναισθηματικές και εκπαιδευτικές βλάβες και τάσεις γκετοποίησης. Επιπρόσθετα, επισημάνθηκε ότι η τοποθέτηση των παιδιών Ρομά σε διαφορετικές αίθουσες δεν πραγματοποιήθηκε με βάση την προηγούμενη αξιολόγηση της γνώσης της κροατικής γλώσσας, ενώ κατά τη διάρκεια της φοίτησης των συγκεκριμένων παιδιών, υποστηρίχθηκε ότι δεν λήφθηκε καμία εξειδικευμένη διδακτική υποστήριξη, ενώ ορισμένοι εκ των προσφευγόντων δεν ενσωμα-

---

40. ΕΔΔΑ, Oršuš και Λοιποί κατά Κροατίας, αριθμός προσφυγής 15766/03, 16 Οκτωβρίου 2010.

τώθηκαν, ακόμη και μετά την ικανοποιητική γνώση της κροατικής γλώσσας. Οι ισχυρισμοί των προσφευγόντων κατέληξαν στο ότι τα συγκεκριμένα παιδιά είχαν πέσει θύματα διακριτικής μεταχείρισης αποκλειστικά λόγω της εθνοτικής τους καταγωγής.

Αναλυτικότερα, το ΕΔΔΑ θεώρησε ότι η ένταξη μαθητών Ρομά σε σχολικές τάξεις, στις οποίες η διδακτέα σχολική ύλη ήταν περί του 30% περιορισμένη εν συγκρίσει με τις κανονικές σχολικές τάξεις, αποτελεί ανατιολόγητη παραβίαση του δικαιώματος στην εκπαίδευση. Η απόφαση θεμελιώθηκε στο γεγονός ότι τα παιδιά Ρομά εντάχθηκαν σε ειδικές σχολικές τάξεις, χωρίς όμως να γίνει αξιολόγηση των γνωσιακών τους ικανοτήτων, πέραν της γνώσης της κροατικής γλώσσας.

Οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ότι η ξεχωριστή δημιουργία σχολικών τμημάτων, αποκλειστικά και μόνο για τους Ρομά, παραβιάζει το δικαίωμα στην εκπαίδευση, προκαλώντας, ειδικότερα, έντονη ψυχολογική, ηθική και εκπαιδευτική βλάβη στο ευρύτερο πλαίσιο του κοινωνικού αποκλεισμού. Το Δικαστήριο κατέληξε, εν τέλει οριακά, στην απόφαση περί διάκρισης λόγω εθνοτικής καταγωγής, στηρίζοντας την απόφασή του, όπως και στις παραπάνω αποφάσεις, στο άρθρο 14 ΕΣΔΑ περί της απαγόρευσης διακρίσεων, σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι ΕΣΔΑ περί του δικαιώματος στην εκπαίδευση, όπως και στο άρθρο 6 ΕΣΔΑ, λόγω της καθυστέρησης στην εκδίκαση των ενδίκων βοηθημάτων των προσφευγόντων.

Η συγκεκριμένη απόφαση αποδίδει χαρακτηριστικά τη θέση του ΕΔΔΑ απέναντι σε ζητήματα προστασίας των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, και δη των Ρομά. Βεβαιώνεται, όμως, ότι υφίσταται ένας διχασμός του ΕΔΔΑ σχετικά με την έννοια της εφαρμογής της αρχής της έμμεσης διάκρισης, αρχή η οποία καθιερώθηκε στην Υπόθεση D.H και Λοιποί κατά Δημοκρατίας της Τσεχίας, και αναπτύχθηκε περαιτέρω τόσο στην Υπόθεση Samranis και Λοιποί κατά Ελλάδος, όσο και στην Υπόθεση Oršuić και Λοιποί κατά Κροατίας.

Στη συνέχεια, θεμελιώδης υπήρξε η απόφαση στην Υπόθεση Lavidas και Λοιποί κατά Ελλάδος ενώπιον του ΕΔΔΑ⁴¹. Κατ' αντιστοιχία των προαναφερθέντων υποθέσεων, η προσφυγή των εναγόντων αφορούσε τη φοίτηση παιδιών Ρομά στο 4^ο Δημοτικό Σχολείο της περιοχής Σοφάδων Καρδίτσας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το ΕΔΔΑ σημείωσε πως η θέση που συνίσταται στη διαιώνιση της φοίτησης παιδιών Ρομά σε δημόσια εκπαιδευτήρια, στα οποία και φοιτούν κατ' αποκλειστικότητα παιδιά Ρομά, συνιστά έλλειψη λήψης κατάλληλων μέτρων κατά του διαχωρισμού, όπως για παράδειγμα η ανακατανομή παιδιών Ρομά και σε άλλα δημοτικά σχολεία της ευρύτερης περιοχής των Σοφάδων.

---

41. ΕΔΔΑ, Υπόθεση Lavidas και Λοιποί κατά Ελλάδος, αριθμός προσφυγής 7973/10, 30 Αυγούστου 2013.

Τέλος, στο πλαίσιο του ζητήματος της άρσης της ανισότητας στην εκπαίδευση των Ρομά, συμπληρωματική των προαναφερόμενων υποθέσεων ενώπιον του ΕΔΔΑ υπήρξε και η Υπόθεση Horvath και Kiss κατά Ουγγαρίας⁴². Στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι ενάγοντες υποστήριξαν ότι η εισαγωγή δύο ανηλίκων Ρομά σε ειδικές σχολικές δομές, αποκαταστατικού χαρακτήρα, λόγω του ότι εσφαλμένα είχε διαγνωσθεί από ειδική Επιτροπή Εμπειρογνομόνων διανοητική ανικανότητα των συγκεκριμένων ανηλίκων, αποτελούσε κατάφωρη παραβίαση του δικαιώματος στην εκπαίδευση. Ειδικότερα, οι ενάγοντες ισχυρίστηκαν ότι η συγκεκριμένη Επιτροπή έκανε ευθεία διάκριση εναντίον των αναφερόμενων ανηλίκων, αφού διέγνωσε εσφαλμένα τους συγκεκριμένους με νοητική υστέρηση με βάση την εθνοτική τους καταγωγή, στερώντας, περαιτέρω, τη θέλησή τους να φοιτήσουν σε σχολική δομή της επιλογής τους.

Εξαντλώντας τα εθνικά ένδικα μέσα, το ΕΔΔΑ υποστήριξε, στο πλαίσιο της προσφυγής αυτής, ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 του Πρωτοκόλλου Ι της ΕΣΔΑ, σχετικά με το δικαίωμα στην εκπαίδευση, συνδυαστικά του άρθρου 14 αυτής σχετικά με την απαγόρευση των διακρίσεων, σημειώνοντας χαρακτηριστικά ότι οι ανήλικοι Ρομά υπερ-εκπροσωπούνται ανάμεσα στους μαθητές στα δημοτικά σχολεία ειδικής εκπαίδευσης και σε αντίστοιχες σχολές κατάρτισης, εξαιτίας της συστηματικής λανθασμένης διάγνωσης νοητικής υστέρησης.

Το Δικαστήριο σημείωσε περαιτέρω ότι σε πολλές περιπτώσεις, λαμβανομένων υπόψη και προηγούμενων αποφάσεών του, ανήλικοι Ρομά υπήρξαν δέκτες δυσμενούς διάκρισης στο πλαίσιο της μεροληψίας ως προς την τοποθέτησή τους, σε υψηλό ποσοστό, σε δομές ειδικής εκπαίδευσης, αναφέροντας ότι το κράτος έχει τη θετική υποχρέωση να λαμβάνει μέτρα, ώστε να αποφεύγεται η διαιώνιση προηγούμενων πρακτικών που επιφέρουν διακρίσεις κατά των Ρομά.

Συγκεντρωτικά, θα μπορούσε να ειπωθεί πως η νομολογία του ΕΔΔΑ ως προς το υπό εξέταση ζήτημα, θεμελιώνει την απόπειρα εξάλειψης του διαχωρισμού στην εκπαίδευση και καταδεικνύει, παράλληλα, την κατάσταση των Ρομά ως ειδικής μειονοτικής ομάδας σε ζητήματα ανισότητας στην πρόσβαση και την παροχή εκπαίδευσης. Με τις αποφάσεις του Δικαστηρίου, θεμελιώνεται η ισότητα, όπως και η εξάλειψη της φυλετικά διαχωρισμένης εκπαίδευσης στα εκπαιδευτικά συστήματα, γεγονός το οποίο θα αποτελέσει μελλοντικά ένα σημαντικό άξονα διεκδίκησης των δικαιωμάτων των Ρομά.

---

42. ΕΔΔΑ, Υπόθεση Horvath και Kiss κατά Ουγγαρίας, αριθμός προσφυγής 11146/11, 29 Απριλίου 2013.

5. Επίλογος

Αποτελεί γεγονός ότι, ακόμη και σήμερα, εκατομμύρια Ρομά συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα, μεταξύ πολλών, όπως οι ποικιλόμορφες διακρίσεις, η κοινωνική απόρριψη, ο κοινωνικός αποκλεισμός, εν γένει παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους και μεταξύ αυτών, η αποστέρηση του δικαιώματος στην ίση εκπαίδευση βάση φυλετικών και ρατσιστικών διαχωρισμών.

Είτε μετακινούμενοι, είτε εγκατεστημένοι, οι Ρομά αποτελούν μία ιδιαίτερη μειονότητα, στο πλαίσιο της οποίας η διαφορετικότητα στο σύνολο σχεδόν των τομέων της κοινωνικής τους ζωής, έρχεται να αντιπαραβάλλει τη μειονότητα με το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Το ευαίσθητο ζήτημα της εκπαίδευσης των Ρομά καταδεικνύει ότι υφίσταται ένα μεγάλο ποσοστό ρατσισμού απέναντι στους τελευταίους, χωρίς βέβαια να εκλείπουν τα φαινόμενα της οικειοθελούς ή της εξαναγκασμένης φυγής Ρομά από το εκπαιδευτικό σύστημα.

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση, όπως και η προστασία από διακρίσεις, αποτελούν διεθνώς αναγνωρισμένα δικαιώματα, τα οποία εκφράζονται μέσα από τα διεθνώς παραδεδεδεγμένα κείμενα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο φυλετικός διαχωρισμός και οι προσπάθειες εξάλειψης αυτού, έχουν αποτελέσει, κατά καιρούς, ζητήματα ειδικού ενδιαφέροντος στο πλαίσιο της ΕΕ, σκοπός της οποίας μέσα από τις διάφορες εκδοθείσες πράξεις παραγωγού δικαίου, είναι ο περιορισμός του φαινομένου στα όρια της εξάλειψης αυτού.

Η ενωσιακή προσπάθεια απέναντι στο ζήτημα της εκπαίδευσης των Ρομά καθίσταται μεν σαφής και έχοντας ως εχέγγυο τις δράσεις και τις στρατηγικές που έχουν κατά καιρούς συνταχθεί, θεωρείται ότι υπάρχει ένα σαφές πλαίσιο, ώστε να ενθαρρυνθεί, αλλά και να υποστηριχθεί η πολυπολιτισμική προσέγγιση στην εκπαίδευση των Ρομά, στο πλαίσιο της καταπολέμησης της προκατάληψης και των γενικών αρνητικών στερεοτύπων, μέσω, όμως, της ανατροπής των δυσμενών συσχετισμών, οι οποίοι και απομακρύνουν τους Ρομά από τις εκπαιδευτικές δομές.

Στόχος της ενωσιακής πολιτικής είναι το ζήτημα της άρσης των ανισοτήτων στην εκπαίδευση να αποτελέσει ζήτημα προτεραιότητας στο πλαίσιο της ευρύτερης συνεργασίας, μιας και είναι δεδομένο ότι υφίσταται ανάγκη για εκπαίδευση ποιότητας, στηριζόμενη στο πνεύμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό δύναται να επιτευχθεί μέσω της καθολικής συμμετοχής όλων των εμπλεκόμενων φορέων, γεγονός το οποίο θα οδηγήσει στη χάραξη μιας συνολικής στρατηγικής με σκοπό την εγκαθίδρυση της ισότητας και της αναπτυξιακής συνεργασίας.

Στόχος τόσο της ΕΕ όσο και των κρατών μελών τους πρέπει να είναι η ενεργός συμμετοχή των Ρομά στην εκπαίδευση, μέσω του τερματισμού των ρατσιστικών εκδηλώσεων και τη λήψη μέτρων από τους επίσημους φορείς, με γνώ-

μονα και την ικανοποίηση των εκπαιδευτικών αναγκών των Ρομά, όχι ως μειονοτικών μελών, αλλά ως οργανικών μελών του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Η ένταξη των Ρομά στις ευρωπαϊκές κοινωνίες δεν είναι μόνον ένα ηθικό καθήκον, αλλά είναι προς το συμφέρον των ιδίων των κρατών μελών, ιδίως εκείνων που ενέχουν μεγάλες μειονότητες Ρομά. Οι Ρομά αντιπροσωπεύουν ένα σημαντικό και συνεχώς αυξανόμενο ποσοστό των παιδιών σχολικής ηλικίας, αλλά και του μελλοντικού εργατικού δυναμικού.

Η θέση του ΕΔΔΑ, απέναντι στο ζήτημα της αντιμετώπισης της φυλετικής διάκρισης στην εκπαίδευση, έρχεται σε πλήρη διάταξη με την ικανοποιητική αντιμετώπιση του ζητήματος. Δυστυχώς, όμως, τα κράτη μέλη δεν είναι σε πλήρη θέση προς ικανοποίηση των απαιτήσεων του ΕΔΔΑ για την επίλυση των προβλημάτων που ανακύπτουν από τη φυλετική διάκριση των Ρομά. Με λίγα λόγια, στόχος του Δικαστηρίου μπορεί να είναι, μεν, η καταστολή όλων εκείνων των διακρίσεων που στοχεύουν τους Ρομά, διαπιστώνεται, όμως, η ανάγκη για ορθότερη πολιτική πρόληψης από τα ίδια τα κράτη μέλη.

Οι περαιτέρω μελλοντικές προσπάθειες πρέπει να υλοποιηθούν με άξονα την ανάληψη ευθυνών, την ορθότερη άσκηση κοινωνικής πολιτικής, ως ένα μείγμα θεωρητικής θεμελίωσης, διερεύνησης των κοινωνικών δεινών και του επαναπροσδιορισμού των κυβερνητικών πολιτικών⁴³, την καλύτερη μεθοδολογική προσέγγιση των αξιολογήσεων των δομών της μειονότητας⁴⁴ για τη λύση των προβλημάτων των Ρομά, όπως και την κατάργηση της αντισταθμιστικής εκπαίδευσης⁴⁵.

Οι κατευθύνσεις αυτές, δεν θα πρέπει να άπτονται αποκλειστικά μόνο στο ζήτημα της εκπαίδευσης, αλλά και στο ζήτημα του εκσυγχρονισμού των εκπαιδευτικών δομών της μειονότητας, με την παράλληλη ευαισθητοποίηση του κρατικού μηχανισμού μέσω της λήψης νομοθετικών ρυθμίσεων και την καλύτερευση των υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, θα υπάρξει, σαφώς, ένα σημαντικό βήμα για την εξάλειψη των διακρίσεων, καθώς και για την ισότιμη εξασφάλιση της πρόσβασης των Ρομά στην εκπαίδευση, στο πλαίσιο της ικανοποίησης των ιδιαίτερων αναγκών της μειονότητας για τη διατήρηση της πολιτισμικής της ταυτότητας.

---

43. Βενιέρης, Δ. και Παπαθεοδώρου, Χ. «Τι είναι κοινωνικό και τι πολιτικό στην Κοινωνική Πολιτική σήμερα;», στο Βενιέρης, Δ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ), «Η Κοινωνική Πολιτική στην Ελλάδα. Προκλήσεις και προοπτικές» (Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2003) σ. 29-30.

44. Κασιμάτη, Κ. «Κοινωνικός σχεδιασμός και αξιολόγηση. Μέθοδοι και πρακτικές» (Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 2003) σ. 271-300.

45. Φραγκουδάκη, Α. «Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο» (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1985) σ. 87-88.